

**DİN GÖREVLİSİNİN TOPLUMSALLAŞTIĞI AİLEDE GELENEKSEL
FORMLAR VE BUNLARIN KENDİ AİLE YAPILARINDAKİ GÖRÜ-
NÜMLERİ
(Antalya İli Örneği)**

Şaban ERDİÇ*

ÖZET

Aile bireyin toplumsallaşmasında çok özel bir yere sahiptir. Din görevlilerinin geniş toplumsal kökenlerini oluşturan kırsal çevreler, bir değişim ve dönüşümle birlikte geleneksel geniş aileyi biçimleyen tutum ve davranışları hâlâ büyük ölçüde taşımaya devam etmektedir. Onların uydu-kentlerde daha az oranlardaki aile çevresi ise kendi matrislerinde yine modern çekirdek aileden farklı bir yapıyı tanımlamaktadır. Bu aile yapısıyla çok yakın bir sosyal temas içinde bulunan din görevlisi, kırdan kente çok farklı görev bölgelerinde sözkonusu aile yapısını yeniden üretme konusunda oldukça istekli gözükmektedir. Bu yönüyle din görevlisinin aile özelinde modern dönemde ulaştığı formlar, büyük ölçüde sosyokültürel ve ekonomik bütünlüğü korumayı esas alan tarımsal üretim biçiminin motive ettiği tutum ve davranışları yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: aile, din görevlileri, dini teşkilat

**TRADITIONAL FORMS OF RELIGIOUS OFFICERS IN THE FAMILY THAT THEY
SOCIALIZED AND THEIR REFLECTION IN THEIR OWN FAMILY (IN THE CASE OF
ANTALYA)**

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

There is very important status of the family in the socialization of the individual. Rural environment which constitutes great social origins of religious officers continues to carry the attitude and behavior of traditional large family even though it has some kind of change and transformation. Their family environment in the satellite cities according to their matrix is defined different than the modern nuclear family. A religious officer who has a close relation with this family type seems very eager to re-product this kind of family type in their working places from rural to urban. In this regard forms which a religious officer reached in his/her family type reflect attitudes and behaviors which are motivated by agricultural production mode that underlies largely to preserve the socio-cultural and economical unity.

Key Words: family, religious officers, religious affairs.

Giriş:

Toplumsal temele sahip tabii bir grup özelliği taşıyan aile; sosyal grup ile aile bireyleri arasındaki ilişkileri içermesi yanı sıra gelenek, görenek, örf, adet gibi kültürel unsurları içinde taşıyan bir birim hatta sosyal sistem olarak öne çıkmaktadır. Aile esas anlamını, insan hayatı ve düşüncesi içinde bir temel kategori oluşturmasından alır. Aile kurumu sosyalizasyon sürecinin kaynağı durumunda olup insanın kazandığı duygu, düşünce, inanç ve davranışların kökleri de oradadır. Değişen sosyokültürel şartlar içinde onun nesillerin devamını sağlama, birincil sosyal ilişkilerle yarattığı "biz" duygusu ve dayanışma yanında çocuğu sosyalizasyon süreci içinde topluma kazandırma işlevleri bugün de önemini korumaktadır.¹

Bu özellikleri çerçevesinde aile biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne kadar toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran

¹ Nihat NİRÜN; *Aile ve Kültür*, AKM Yayınları, Ankara 1994, S:73, s.15-19.

biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak tanımlanabilir.²

Tanımdan da anlaşılacağı üzere aile eşlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak yanında kuşakların sürekliliğini sağlamak; kendi ihtiyaçlarını karşılayacak üretim birimi oluşturmak; insanın içtenlikle kendini ortaya koyabileceği psikolojik ortamı hazırlamak; fizik, ekonomik ve psikolojik himaye temin etmek; boş zaman değerlendirme etkinliklerini öğretmek; çocuğun toplumsallaşması ve kişiliğinin gelişmesine yardımcı olmak gibi fonksiyonlar üstlenmiştir. Örneğin çocuğun din eğitiminin önemli kısmı ailede yerine getirilir. Dinsel törenler, dualar ailede öğrenilirken diğer dinî pratikler de ilk kez genellikle yine aile içinde tecrübe edilir. Çocuk ya da ergenin davranışları üzerinde ailenin önemli bir denetimi söz konusudur. Çocuk değer, duygu ve statü beklentilerini aile üyeleriyle olan deneyimleri yoluyla öğrenir. Çocuğun ilk ödüllendirilme ve cezalandırılması, kendisi hakkındaki ilk davranış örnekleri aile içinde deneyimlenir ki bütün bunlar onun temel kişiliğinin gelişmesine etki eden bir süreci ortaya çıkarır.³

Temel işlevlerine kısaca işaret edilen ailenin uğradığı birtakım yapısal değişiklikler onun geleneksel ve çekirdek formları üzerinde etkili olmuştur. Bugün ailenin sözkonusu biçimleri işlevsel bakımdan bir farklılaşma yaratmıştır. Yani aile geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru dönüşürken bazı ikinci dereceden işlevlerini başka kurumlara devretmiştir. Bu süreçte aile; neslin devamı, çocuğun toplumsallaşması ve endüstriyel- kentsel toplumun yaygınlaştırdığı ikincil ilişkiler içinde yabancılaşan insanın psikolojik gereksinimlerini karşılama gibi belli fonksiyonlara odaklanmıştır. Ekonomik değişim ve dönüşümler aileyi bir üretim birimi olmaktan çıkarmış olup o, bu konudaki işlevlerini önemli ölçüde büyük endüstriye ve örgütlere bırakmıştır.⁴

² Önal SAYIN; *Aile Sosyolojisi*, EÜ Basımevi, İzmir 1990, s.2.

³ Mahmut TEZCAN; *Sosyolojiye Giriş*, Feryal Matbaası, Ankara 1995, s.119-122. Sulhi DÖNMEZER; *Toplumbilim*, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s.202.

⁴ Sevil TURAN; *"Türkiye'de Çekirdek Ailenin Değişimi ile İlgili Bir Çalışma"*, AÜ DTCF Sosyoloji Dergisi, Ankara 1996, S:1, s.190. Nurşen ADAK; *Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile*, Kurumlara Sosyolojik Bakış (ed: Sevinç Güçlü), Birey Yayınları, İstanbul 2005, s.52-53. Ömer DİNÇER; *Ekonomide Yeni Boyutlar ve Toplum Yapısı*, Bilgi ve Hikmet, Yaz-1993, S:3,

Evlenme, çocuk sahibi olma, okullaşma, sünnet, meslek edinme, ölüm ve diğer pek çok yaşamsal konu kültürün en görgül alanı olan ailenin davranış örüntüleri etrafında biçimlenir ve anlam kazanır. Bu nedenle kişinin doğumla katıldığı aile grubu onun çevresiyle ilk temaslarını refere eden bir alan ve adeta hayata açılan penceresi olmaktadır. Çocukla aile üyeleri arasında başlayan bu etkileşim süreci onun toplumsallaşmasını ifade eder. Toplumsallaşma ile kişinin içgüdüleri, toplumdaki hakim değer yargıları ve davranış kalıpları içine yerleştirilir. Böylece çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi, alışkanlıklar kazanması, tutum ve tepkiler geliştirmesi aile içinde gerçekleşir. Bu bir anlamda yetişkinlikte çocuğun toplumda oynayacağı rollere hazırlanmasıdır.⁵

Ailenin din görevlilerinin sosyokültürel tabanını anlamak bakımından önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Esasen farklı sosyoekonomik ve kültürel değerlere sahip ailelerin farklı toplumsal biçimleri, hayat tarzlarını, tutumları motive ettiği hatta orada aile yapılarının da sosyal hayat üzerinde önemli tesirler uyandırmasının kaçınılmaz olduğu hesaba katılırsa çok büyük oranda benzerlikler gösteren din görevlisi* sosyal çevrelerinde, kendi sosyal şartlarının davranış örüntülerini öne çıkaran aile ile din görevliliği mesleği arasında bazı ilişkiler bulunması olasıdır. Nitekim bir yaklaşıma göre aile etkileşim örüntüleri ile çocuğun toplumsallaşmasının temelindeki nesnel yaşam koşulları arasında ilişkiler vardır. Aileye sistemsal bir bakış açısıyla yaklaşan bu bağlamsal modelde aile yapısı hem aile sisteminin bir parçası hem de bağlamı olarak görülmüştür. Böylece sosyal değişimle birlikte bağlamda meydana gelen değişikliklere bağlı olarak aile sisteminde birtakım yeni durumlar ortaya çıkar; bunlar da bağlamı ve onun bazı unsurlarını değiştirerek etkiler. Bu, aile yapısındaki değişimlerle gerçekleşir.⁶

Bu çalışmada genel toplumsal sistem içinde din görevlisi ailelerinin kurumsal özelliklerine; hangi aile türü içinde kümelendiklerine, evli-

s.148. Sulhi DÖNMEZER; *Toplumbilim*, s.203-204. Zeki ASLANTÜRK ve Tayfun AMMAN; *Sosyoloji*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul 1999, s.278-279.

⁵ Birsen GÖKÇE; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınları, Ankara 2004, s.187.

* Bu makale boyunca "din görevli(s)i/leri" ifadesi Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki imam hatip ve müezzin kayyımlar için kullanılacaktır.

⁶ Çiğdem KAĞITÇIBAŞI; *İnsan Aile Kültürü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s.104.

likte ortaya çıkan eğilimlere, hane büyüklüğüne, kadının statüsüne, güç ve otorite dağılımına, akrabalık ve hısımlık ilişkilerine, yeni bir sosyal ilişki düzeyini önceleyen ve yapısal birtakım sonuçlar doğuran sanayileşmenin yarattığı değişime karşı geliştirdiği reflekslere göz atacağız. Yanı sıra din görevlisinin belli karakteristikler içindeki bu aile yapısıyla ilişkisi ve etkileşiminin hangi durum ve düzeyde gerçekleştiğini anlamak, din görevliliğinin aile bağlamında modern dönemde yaşanan ve şüphesiz yeni bir kavramsallaştırmayı gündeme getirecek biçimdeki değişmelerle ilişkisini değerlendirmek, üzerinde duracağımız konular arasındadır.

Din görevlisinin, içinde toplumsallaştığı aile ile kendi ailesi arasında önemli bir etkileşimin olduğu; dolayısıyla dinsel ve mesleki bir kategori, bir statü göstergesi olarak din görevliliği ile geleneksel geniş aile yapısı arasında bir ilişkinin bulunduğu, geleneksel aile yapısının din görevliliğini besleyen önemli bir kanal olduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede 2007 ve 2008 yıllarında Antalya merkez ve ilçelerinde görevli 150 imam hatip ve müezzin kayyımına yaptığımız anket çalışması, mülakatlar, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) nın merkez ve taşra teşkilatlarındaki idari kadrolarda görev yapmış veya halen bu görevlerde bulunan başkan yardımcısı, il ve ilçe müftüleri, müftü yardımcısı, eğitim merkezi müdürleri, şube müdürleri ve imam hatip lisesi müdürleriyle yaptığımız görüşmeler bu çalışma için önemli bir veri tabanı oluşturmuştur.

1- Din Görevlisinin Yetiştirdiği Ailede Genel Karakteristikler

Her şeyden önce burada din görevlilerinin, içinde toplumsallaştıkları ailenin sosyal ve coğrafik muhitinin tanınması önemlidir. Aşağıdaki tabloda, meslek öncesi din görevlisi ailelerinin ikamet ettikleri yerleşim yerleri görülmektedir.

Tablo 1: Meslek öncesi din görevlisi ailelerinin ikamet ettiği yerler

İkamet yeri	sayı	%
Köy	91	60,7
Kasaba	16	10,7
İlçe	23	15,3
İl	20	13,3
Toplam	150	100,0

Tablo 1'e göre meslek öncesi din görevlisi ailelerinin %60,7'sinin köyde, %10,7'sinin kasabada, %15,3'ünün ilçede ve %13,3'ünün ise ilde ikamet ettiği görülmektedir. Bu veriler bize din görevlisi ailelerinin toplumsal özellikleri yanında aile yapıları, oradaki ilişkiler ve zihniyet dünyası ile ilgili de önemli ipuçları verebilir. Türkiye'de genellikle köy ve kasabaların farklılaşmamış birliği hatta bir yere kadar ilçelerin baskın kırsal karakteri göz önünde bulundurulursa din görevlilerinin çok büyük bir kısmının benzer toplum ve aile şartları içinde toplumsallaştıkları söylenebilir.

Burada din görevlilerinin daha büyük orandaki kapalı köy organizasyonlarını yansıtan kırsal çevreleriyle belli bir görünürlüğe ulaşmış uydur -kentlerdeki aile yapılarına göz atmak, onların aile tabanlarını biraz daha yakından tanımak ve değerlendirmek için yerinde olacaktır.

Öncelikle ifade edilmelidir ki köylerin sosyal ve ekonomik yapı özellikleri yanında sosyal organizasyon bakımından gösterdiği özellikler ve geleneksel köylü karakteri köy ailesinin kent ailesine göre farklı nitelikler taşıması sonucunu doğurmuştur. Köy ailesinin çoğunlukla ekonomik birlik karakteri göstermesi, tarıma dayanması, mevsimlik istihdam gerektirmesi, gelenek, görenek, örf, adet gibi çok yavaş değişen müesseselere sahip olması ve diğer bir kısım coğrafi faktörler ona kent ailesi karşısında farklı bir konum sağlamıştır. Ekonomik birlik olduğu kadar ahlaki birlik karakteri göstermesi, sıkı bir dayanışmaya imkan tanınması, ataerkillik ve bunun bir sonucu olarak geniş aile hüviyeti köy ailesine kendi özel niteliklerini veren önemli tezahürlerdir. Tarımsal faaliyetin kendine has yapısı, farklı cinsiyet ve yaşlardaki üyelerin çoğunlukla işbirliği şeklinde gözüken işbölümleri sözkonusu geniş aile karakteri ile yakından ilişkilidir. Genellikle orada basit ve zaman alıcı işler kadınlara verilirken organizasyon, denetim, malı piyasaya arz etme erkekler tarafından üstlenilmiştir. Köylü aile içinde yaşlılar kentlerdeki akranlarına göre daha saygın bir konum işgal etmişlerdir ki bu, geleneksel geniş ailenin davranış kalıplarına uygun düştüğü kadar sosyal kontrol sisteminin zaruri bir sonucu olarak da öne çıkmaktadır. Öte yandan bireyin aile

dolayısıyla elde ettiği itibar ve sosyal statüsü, gelenek ve inançların yoğun baskısı altındaki köy sosyal hayatında daha belirgin gözükmektedir.⁷

Köysel sosyal değerlerin kuvvet merkezleri köy aile yuvalarıdır. Zihinsel faaliyetler için teşvik edici olmayan köy toplumsal hayatında birey, sosyal temaslarında çok büyük ölçüde ailesine ait etkilerin hakimiyeti altındadır. Aileleri, üyeleri üzerinde hakim bir pozisyona getiren sosyal değerler köy etki alanında genel olarak ailelerin paydaştıkları bir kuvvet yaratmıştır. Aynı kültürün taşıyıcıları ve aynı mesleğin temsilcileri olarak onlar bu konuda karşılıklı ilişkiler ve bütünlüçilik içinde bulunurlar. Bununla birlikte karşılıklı ve yüz yüze ilişkilerin sıklık durumunu da göz önünde bulundurursak -her alandaki köklü sosyal değişmeler bir tarafa- köysel alanlarda ailenin oradaki cemaat yapısını ve yaygın inançları motive etmede hâlâ ne derece etkili olduğu anlaşılabilir.⁸

Öte yandan din görevlilerinin kentle eklektik tarzda bütünlüşmüş gecekondulu çevrelerindeki aile yapılarının bazı karakteristiklerine de işaret etmek gerekir. Gecekondularda yaşayanların tamamen köy havasını kente taşıdıkları veya onların tamamen kentleştikleri doğrultusundaki görüşler gecekondulu gerçeğini tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Gecekondulu kültürü, özünde bu yörelerde yaşayanların geleneksel yapıda sürdürdükleri ilişkilerin belli bir zaman boyutunda uzama yansıma biçiminden başka bir şey değildir. Elbette sosyoekonomik ve kültürel yapıdaki değişim ve dönüşümlere bağlı olarak özdeksel ve dinsel tutum ve davranışlarda farklılaşmaların ortaya çıkması orada da kaçınılmazdır.⁹ Şekil bakımından gecekondulu bölgelerindeki ailelerin çekirdek aileden oluştukları artık şaşırtıcı değildir. Her ne kadar kadınlar ve çocuklar geleneksel geniş aileye göre daha özgür görünüyorsa da babanın aile içindeki denetimi hâlâ güçlüdür. Çocukların iş ve eş seçme özgürlüklerinin kırsal aileye oranla daha yaygın olduğu söylenebilir. Gecekondulu ailesindeki evlenme yaşı, kırsal ailedekine göre daha yüksektir. Dinsel

⁷ M. Fikret GEZGİN; *Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji -Köy Sosyolojisi İlişkileri*, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997, s.142-143.

⁸ Nihat NİRÜN; *Sosyal Dinamik Bünye Analizi*, AKM Yayınları, Ankara 1991, s.188-189.

⁹ Ruşen KELEŞ; *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme Konut ve Gecekondulu*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1983, s.204-205.

gereklilikler önemle yerine getirilmektedir.¹⁰ Kentsel değerlerin hızla benimsenmek istenmesine rağmen onun kent ailesiyle bütünleştiği söylenemez. Birtakım beceriler elde etmesi, çocukların eğitimi, kadının çalışması gibi hususlarda kentsel imkanlardan faydalanabilmektedir. Kimi nitelikleri bakımından kırsal özelliklere sahip görünse de gecekondü ailesi günlük alışkanlıklar, hayata bakış konularında “köylülük”ten kurtulmuştur. Fakat anlaşılana yine de gecekondü ailesi kendine özgü yapıyla kırsal ve kentsel çevrelerden farklı bir yapı ortaya koymuştur.¹¹

Bütün bu yaklaşımlar çerçevesinde din görevlisi ailelerinin nasıl bir biçim ve yapı etrafında kendisini gösterdiğine daha yakından bakabiliriz. Aşağıdaki tabloda din görevlilerinin “meslek öncesi yaşadığınız meskende aile üyeleri kimlerden oluşuyordu” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı görülmektedir.

Tablo 2: Din görevlilerinin meslek öncesi içinde yaşadıkları ailede üyelerin kimlikleri

Meslek öncesi içinde yaşadıkları ailede üyelerin kimlikleri	sayı	%
Anne-baba ve çocuklar	111	74,0
Anne- baba,nine-dede, çocuklar	29	19,3
Anne-baba, nine-dede,çocuklar ve diğer aile büyükleri	6	4,0
Başka	4	2,7
Toplam	150	100,0

Tabloya göre katılımcıların %74’ü, anne-baba ve çocuklardan teşekkül etmiş çekirdek aile yapısına işaret etmiştir. %23,4 oranındaki din görevlisi kitlesinin ise birleşik veya geleneksel geniş aile yapısı içinden mesleklerine atıldığı anlaşılmaktadır. Onların %2,7’si “başka” tercihiyle bulunarak muhtemelen parçalanmış aile yapılarına işaret etmişlerdir.

Gözlemlerimiz ve Türk toplumunun aile yapısı üzerine yapılmış diğer araştırmalar ışığında hemen belirtelim ki tablonun yaklaşık 4/3’lük ağırlıklı kısmını oluşturan din görevlilerinin çekirdek aile görüntüsü bazı

¹⁰ Emre KONGAR; *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s.432.

¹¹ TEZCAN; *Sosyolojiye Giriş*; s.128-129.

izahlara muhtaçtır. Bu aile tipi daha yakın yıllarda sanayi toplumlarının bir özelliği ve olgusu olarak çok büyük ölçüde karı-koca ve çocuklar arasındaki arkadaşlığa ve eşlerin cinsel yönden birbirlerini çekici ve yeterli bulmalarına bağlı aynı zamanda mülkiyet, hukuk, bireysel mutluluk ve herkesin kendi hayatını yaşamak istemesi gibi bireyci felsefenin yaydığı değerlerin etkisiyle başat duruma gelmiş bağımsız çekirdek aileden¹²-şimdilik biçimi bir kenara koyarsak- yapı, işlev ve üyeler arası ilişkiler bakımından oldukça önemli farklılıklara sahiptir. Türk toplum yapısının kendi hususiyetleri içinde kırsal sahalarda yeni ortaya çıkan ve anlaşılabilir din görevlilerinin hakim aile yapısını oluşturan bu çekirdek aile sanayi toplumlarındaki ölçüsünde bağımsız değildir. Kitle iletişimi, kent-kır arasında yayılan değerler, rasyonel eğitim, bireysellik, gibi sosyokültürel faktörlerin de etkisiyle görünüşte çekirdeksel özellikler yansıtan bu aile, çevrenin öteki koşulları kendisine başka uyum olanakları sağlayamadığı için eski karşılıklı yardım gruplarına başvurmaya devam etmektedir. Bu bağlamda görüldüğü gibi oğullar ve babalar aynı meskenlerde yaşasalar da duruma göre birbirlerinin geçimlerini üstlenmekte veya henüz evlenmemiş kardeşlere karşı maddi, manevi sorumluluklar devam etmekte, birlikte aynı sofraya paylaşılabilen, akrabaların yardım ve desteğine başvurulabilen ve hatta bu işbirliğine zaman zaman kadının aile tarafı da dahil edilebilmektedir.¹³ Genellikle ortak bir atanın mülkü üzerinde birbirine yakın konuşlandırılmış evlerde ailelerin çok çeşitli açılardan geniş akraba grubuna bağımlılık içinde oluşu Anadolu köylerinde sıkça görülen bir özelliktir.¹⁴ Dolayısıyla farklı haneleri paylaşmakla birlikte aile üyeleri akrabalık duygusu içinde farklı kuşakların iletişimine imkan tanıyacak bir ortamda bulunabilmektedirler.

Sadece kentsel alanlarda değil; fakat aynı zamanda din görevlilerinin coğrafik koşullarını tanımlayan kırsal çevrelerinde de ailenin bir değişim ve dönüşüm içinde olduğu muhakkaktır. Ancak bu değişim din görevlisi aileleri bağlamında şimdilik genellikle beklendiği gibi sanayileşme-kentleşme süreci içindeki yaygın oluşum tezahürleri çerçevesinde

¹² Tom BOTTOMORE; *Toplumbilim*, (çev: Ünsal Oskay), Der Yayınları, İstanbul 1998, s.188.

¹³ Bk; Mübeccel B. KIRAY; *Değişen Toplum Yapısı*, Bağlam Yayınları, Ankara 1998, s.34-35.

¹⁴ Bk; Yüksel KIRIMLI; *Köyde Sosyal Organizasyon ve Sihri Hımsımlık İlişkileri*, İÜ Basımevi, İstanbul 1998, s.70.

olmayıp ideal tipten daha farklı ve kendi sosyoekonomik ve kültürel matrisi etrafında şekillenmiş gözükmetedir. Temel karakteristiği ataerkillik olan bu aileler başlangıçta çoğunlukla geniş aile içinde kurulurken daha sonra bu ailenin öncelikle fiziki koşullarından ayrılarak bağımsız bir aile olma sürecine adım atmışlardır. Bu yönleriyle onlar, evliliğin belirli dönemlerinde değişik biçimler almaya ve işlevlerinden bir kısmını kaybedip bireyselleşme-çekirdekleşme çizgisinde yeni formlar kazanmaya yatkındırlar. Özellikle yeni evlenen erkeğin baba evinde açılan yeni eviyle geleneksel geniş ailenin kurulması, ardından bir süre sonra evli oğulun ayrılmasını takiben çekirdek aileye geçiş ve daha sonra yine oğulun kendi yetişkin oğullarından birinin evlenmesiyle tekrar geniş aileye dönüşen bir aile döngüsü bu çevrede açıkça görülen bir durumdur. Bu temel yapı oradaki ekonomik koşullar, mülkiyet ilişkileri ve aile içi mesleki bağlardan önemli ölçüde etkilenmektedir.¹⁵ Bu arada Modern dönemlerde geleneksel ve endüstriyel formların karşılıklı olarak kurumsal yapıda ortaya çıkardığı tranzisyonel sürecin, özellikle din görevlilerinin kentsel çevrelerinde suni geniş aile bağlarını oluşturmada uygun bir ortam yarattığını da hatırlatalım. Sosyoekonomik ve kültürel birtakım yoksunluklara ek olarak çok da alışıksız olmadıkları ikincil sosyal ilişkilerin yarattığı gerginlikler, onlar arasında "hemşehrilik", dini cemaat ve tarikatlar gibi sırf dini bağları ortaya çıkarma konusunda uygun bir zemin hazırlamıştır.¹⁶ Dolayısıyla bu yaklaşım çerçevesinde tablo 2'yi tekrar değerlendirirsek din görevlisi ailelerinin görünen fizik şartların aksine geleneksel geniş aile ilişkilerini motive eden bir yapıya sahip olduğu hemen anlaşılabilir.

Yaptığımız mülakatlar da farklı bazı değerlendirmeler içermekle birlikte esas itibarıyla aynı epistemolojik kodlara vurgu yaparak din görevlilerinin geleneksel geniş aile yapısı ve ilişkilerinin hakim olduğu ünitelerden geldikleri doğrultusunda olmuştur:

"Şimdi haliyle o büyük aileden küçük aileye geçiş Türkiye'de gerçekleşti yani. Biz yaşamadık ama eskiden bizim köyümüzde dede, nine, baba hatta amcalar aynı evde kalır, aynı sofradan yer

¹⁵ Bk; TURAN; *Türkiye'de Çekirdek Ailenin Değişimi...*, s.189-198

¹⁶ Bk;Mustafa ARSLAN; *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.219-220.

İçermiş. Ama şimdi evlenen herkes ayrı bir ev kuruyor. Aile biraz daha küçüldü. Din görevlileri de hepsinden (bu farklı aile yapıları içinden) geldi." "Köy kökenli olduğu için kalabalık aileden geliyor genellikle. Babanın, ananın dediği oluyor; daha ziyade babanın. Çocuğu nereye yönlendirirseniz oraya gidiyor." (Masadaki bir başkası): "Anneyi ikna etmezse olmaz." "Din görevlilerimiz genellikle köylü, fakir, kırsal bölge çocuklarıdır. Bazı bölgeler var ki oğul veya kız anasıyla babasıyla sohbet edemez, derdini paylaşamaz. Hatta evli olsa bile anne-babasının yanında çocuğunu kucacağına alamaz. Bunlar örf, adetle ilgili. Bazı yerlerde arkadaş gibi konuşuyor." Herkesin fikrinin alındığı aile yapılarının olduğunu söylemek zor. Erkeklerin egemen olduğu bir aile yapısı var. Annelerin de mutlaka sözü dinleniyor. Fakat çocukların görüşlerine, düşüncelerine yer verilmiyor desek doğrudur. Böyle bir aile yapıları var. Pek çoğunun aile reisi babadır, anne ev hanımıdır. Geniş aile yani birlikte aynı ortamı paylaşıyorlar. Belki dedelerinin de söz sahibi olduğu aileler bunlar. Fakat kentlerdeki din görevlileri daha çok çekirdek aile." "Köy kırsal kesimini düşünürsek bizim asırların getirdiği bir aile düzenimiz var. Bir geleneğimiz var. Bu da daha çok, babanın sözünün geçtiği, annenin sözüne az ehemmiyet verilen bir yapıdan geliyoruz. Şimdi ailede karar verme şekilleri değişti. Danışma şeklimiz farklılaştı. Şu an şöyle düşünüyorum: Bütün aile fertlerinin gönlünün alındığı bir şekil olsun... Ama yani din görevlisi olan arkadaşlarımızın aile yapısını düşünürsek çocukların görüşlerine fazla değer verilen bir aile değil. Çocuklar daha çok, ailelerin verdiği kararları uygulayan kimselerdir. Yakın ilişki yerine, emri vâki mi diyelim, sert mi diyelim, uzak bir ilişki mi diyelim, öyle bir yapı var." "Ataerkil dersek olabilir; çünkü anne-baba genelde yanlarında oluyor. Geniş aile olduğundan dolayı ataerkil olduğunu söyleyebiliriz. Dedenin rolü vardır. Dede oğluna mesela "İHL' ye yazdırmazsan hakkımı helal etmem" diye baskı yapabirmiştir; yapanlar olmuştur. Hiç olmazsa kendisinden sonra kendisine dua etmesi için (oğullardan) birinin hoca olmasını arzu edenler olmuştur." "Ataerkil bir yapı. Murakabesiz, sorgusuz, tam teslimiyet şuuru olan aile. Çocukların ve annenin söz hakkı neredeyse yok, istişare edil-

mez. Bunun İslami olduğu bilinir. Saygıya dayanmaz. Kadının itirazı büyük bir suç kabul edilir. Bu durum güvensizlik ve teşebbüs-süzlüğü doğuruyor. Kişilik ve kimlik tam oluşmuyor. Yukarıdakine tam itaati teşvik ediyor. Bu psikoloji hayat boyu etki ediyor. Bütün sosyal ilişkiler bundan yara alıyor. Ürkeklik, dini ıstılahları bile anlamayacak güvensizlikler doğuruyor."

Din görevlisinin içinde toplumsallaştığı aile yapısıyla ilgili işaret edilmesi gereken konulardan biri de sözkonusu ailelerin hane büyüklükleridir. Din görevlileri görüşme formları doğrultusunda oluşturduğumuz çeteleye yansıyan sonuçlara göre din görevlileri, ortalama 5,20 kardeş sayısına sahiptirler. 30 ve üzeri yaşlardaki din görevlilerinde bu oran 5,75'tir. Bu sonuçlara göre din görevlileri geleneksel geniş aile yapılarında geçirdikleri değişime bağlı olarak kardeş sayıları ve dolayısıyla hane büyüklüklerinde de bir değişim içine girmişlerdir. Genellikle kırsal kökene sahip din görevlisi ailelerinin hane büyüklüğünde femilist karakter taşıyan geleneksel geniş ailenin önemli etkisi olmuştur. Zira erkek evde otoriteyi temsil eder. Genellikle kentteki çekirdek aile özelliklerini yansıtan bir aileden farklı olarak köyde evin oğlu, evlendikten sonra da aileden ayrılmayıp orada yaşamaya devam etmiştir.¹⁷

Diğer taraftan evliliğin ilk basamağı olan eş seçiminde, din görevlilerinin sosyal çevreleri olan köylerde karar salahiyeti genellikle aile büyüklerine aittir. Evlenecek gencin ekonomik yönden babasına bağımlı olması, genç bir erkekle bayanın bir arada bulunması ve konuşmalarının toplum tarafından hoş karşılanmaması gibi faktörler bu konuda önemli rol oynamıştır. Yapılan bir araştırmaya göre 1950 öncesi köylerdeki evliliklerin %40,5'i gençlerin fikri alınmadan aile büyüklerinin kararıyla gerçekleşmişken bu oran 1970 sonrası %23,8'e düşmüştür. Zaman zaman bu evliliklerin "kız kaçırma" yoluyla kurulması, erkeğin veya kızın kararının aile büyüklerinin kararıyla çatıştığını da açığa çıkarmaktadır.¹⁸

Yanı sıra ailede karar alma sürecinde kimlerin etkili olduğunun bilinmesi de din görevlilerinin içinden geldikleri ailenin tanınması açısından önemlidir. Nitekim aşağıdaki tabloda meslek öncesi din görevlisi

¹⁷ Orhan TÜRKDOĞAN; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*; Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1997, s.226.

¹⁸ Etem ÇALIK; *Türkiye'de Aile Meselesi*, Türkiye Günlüğü, S:30, Eylül-Ekim 1994, s.73.

ailelerinde kararların kimler tarafından alındığı ile ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 3: Meslek öncesi din görevlisi ailelerinde kararların kimler tarafından alındığı ile ilgili dağılım

Meslek öncesi din görevlisi ailelerinde kararların kimler tarafından alındığı	Sayı	%
Anne	1	0,7
Baba	69	46,0
Anne-baba	58	38,7
Diğer aile büyükleri	2	1,3
Aile üyeleri ortak	20	13,3
Toplam	150	100,0

Tablodaki dağılıma göre din görevlilerinin %46'sı ailelerinde kararların "baba" tarafından alındığını ifade ederken %38,7'si "anne-baba ortak", %13,3'ü "aile üyeleri ortak", %1,3'ü "diğer aile büyükleri" ve %0,7'si "anne" yaklaşımında bulunmuştur. Bu sonuçlar aile alınan kararlarda babanın imtiyazlı durumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

*"Hane reisi baba, mutlak bir otoritedir; istekleri sorgusuz saygıyla yerine getirilir. Kadının yeri daima erkekten sonra gelir. Bu değer yargısı çeşitli davranışlara aksetmiştir. Yolda, kadın arkada erkeğe önde yürür; ayakta bir erkek varsa kadın kalkar yerini verir; toplulukta önce erkeğin eli öpülür ya da sıkılır. Erkek-kadın statüsündeki bu farklılık doğumda, hatta doğumdan önce belirlenmeye başlar."*¹⁹

1966- 1973 yılları arasında çeşitli köy araştırmaları bağlamında yapılan bu değerlendirmeler, durumsal gerçekliğin arka planındaki zihniyeti yansıtan ve gözlemlerimizin de yardımıyla ifade edecek olursak bugünkü din görevlilerinin, içinde sosyalleştikleri toplumun özelliklerini veren bir yapıdır.

¹⁹ Nephân SÂRAN; *Köylerimiz*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984, s.162.

Tablo 3'e tekrar dönersek din görevlilerinin aile kararlarının alınmasında çocukların fazla dikkate alınmadığı, düşüncelerinin çok büyük oranda ihmal edildiği aile yapılarından geldiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, geleneksel çevrede çocuğun sıkı bir denetim altında tutulmasıyla aynı paraleldedir. Davranışsal ve psikolojik yönden geniş bir serbestlik ve seküler ortam içinde sosyalleşen kent çocuğunun aksine o, büyük ölçüde ailenin ve grup normlarının kuşatması altındadır.²⁰

Din görevlisinin aile çevresinde kadının sosyal statüsüyle ilgili bugün önemli değişimlerin olduğu açıkça görülmektedir. Fakat orada tamamen eşitlikçi, çekirdek aile yapısını yansıtan bir kadın-erkek ilişkisinin olduğunu söylemek çok zordur. Geleneksel aile ilişkileri içinde adeta boş durmadan çalışan kadın emeğinin karşılığını, özgürce harcayabileceği para biçiminde değil; erkeğin kolayca el koyup dilediği gibi kullanabileceği ürün biçiminde almaktadır. Aynı şekilde ailenin geleceğinin planlanmasında ve kaynakların harcanmasında erkekle eşit bir pozisyonu paylaştığı da söylenemez.²¹ Bu nedenle bu çevrede kadının üretime doğrudan ya da dolaylı katkıları hiçbir zaman bağımsız bir güç olarak düşünülmemiştir. Onun kırsal hayat içinde üstlendiği ekonomik, sosyal, dini, kültürel pek çok rolüne rağmen gördüğü hizmetler yönünden erkeğe kıyasla genellikle arka planda sayılması ve ekonomik gücü yardımcı bir güç kabul edilmesi de bu genel yapıdan kaynaklanmıştır.²² Nihayet geleneksel çevresiyle sıkı ilişki halinde bulunan toplumsal normlar genellikle kendilerine boş zaman yaratamayacak kadar çalışan, bu nedenle zaman zaman bir bıkkınlık ve ümitsizlik içinde olumsuz bir dünya algısına da sahip olabilen kadını herkesle iletişime giremeyen, derdini anlatamayan bir kişilik haline getirmiş gözükmektedir. Erkekler, kadınların daima kendilerine saygı göstermelerini beklerler. Kadınların, erkeklerin önünden geçmelerinin ayıplanması, "saçı uzun aklı kısa", "sırtından dayağın eksik edilmemesi gereken varlık", "eksik etek" vb. folklorik yaklaşımların hayli yaygın oluşu hatta fiziki şiddete maruz kalmaları göz önünde

²⁰ TÜRKDOĞAN; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, s.220. Mustafa ERKAL; *Sosyoloji, Der Yayınları*, İstanbul 1991, s.104.

²¹ Özer OZANKAYA; *Toplumbilim*, Cem Yayınları, İstanbul 1976, s.362-364.

²² GÖKÇE; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, s.206. TÜRKDOĞAN; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, s.220.

bulundurulduğunda²³ din görevlisi çevrelerinde kadının statüsüyle ilgili değişim daha yakından anlaşılabilir.

2- Değişim Sürecinde Din Görevlilerinin Kendi Aile Yapısındaki Genel Karakteristikler

Sadece din görevlisi ailelerinin değil; bugün kırsal sektördeki aile tipinin esas itibarıyla tarımsal işletmeyi örgütleyen, devlete vergi veren koca, kadın, çocuklar ve çoğu zaman evlenmiş oğullarla torunlardan oluşan patriyarkal bir yapıdan evrildiği²⁴ açıkça anlaşılmaktadır. Kitle iletişiminden ulaşıma her alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşümün toplumsal kurumlar üzerinde yarattığı etkilerden bugün aile de büyük ölçüde etkilenmiştir. Yukarıdaki satırlarda işaret edildiği gibi din görevlilerinin gerek uydu-kentlerdeki yüzü kendi referans grubuna dönük; fakat kentle bir uzlaşma çabası içinde gözüken gerekse onların daha geniş bir çevresini oluşturan kırsal özellikli ve değişime karşı zaman zaman bir direniş ortaya koyan aileleri de bu etkilerden uzak kalamamıştır. Bu sürecin seküler süreçlerle daha açık bir etkileşim içinde bulunan din görevlilerinin bizzat kendi ailelerinde daha belirgin ortaya çıkacağına kuşku yoktur. Bu sebeple yine yukarıda din görevlilerinin içinden çıkıp mesleğe atıldıkları aile yapısı özelinde ele aldığımız; aile üyelerinin kimlikleri, evlenme, ailede karar alma, çocuklarla ilişkiler, kadının statüsü ve hane büyüklüğü konularını bu kez din görevlisinin kendi aile yapısı içinde değerlendirerek aradaki ilişkiyi anlamaya çalışacağız.

Tablo 4'te din görevlilerinin halen yaşadıkları evde üyelerin kimlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4: Din görevlilerinin halen yaşadıkları evde üyelerin dağılımı

Halen yaşadıkları evde üyeler	sayı	%
Sadece kendim	11	7,3
Ben ve eşim	13	8,7
Ben, eşim ve çocuklar	122	81,3

²³ Bk; Şaban ERDİÇ; *Sosyo-kültürel Değişme ve Din İlişkileri-Yuva Kasabası Örneği-* (Yüksek Lisans Tezi) ERÜ SBE, Kayseri 2001, s.162.

²⁴ Halil İNALCIK; *Devlet-i Âliye-1-*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s.246.

Ben, eşim ve (çocuklar), diğer aile büyükleri	3	2,0
Başka	1	0,7
Toplam	150	100,0

Tabloya göre din görevlilerinin %81,3'ü halen ikamet ettiği evde kendisi, eşi ve çocuklarıyla birlikte, %8,7'si eşiyle, %7,3'ü sadece kendisi, %2'si eşi ve çocuklarının yanında diğer aile büyükleriyle yaşadığını belirtirken %0,7 (1 kişi)'si "başka" tercihinde bulunmuştur. "Sadece kendim", "ben ve eşim" tercihinde bulunanların çok büyük oranda genç evli ve bekar din görevlilerinden, kısmen de evlilik ve/veya eğitim, çocuk sahibi olamama gibi nedenlerle yanlarında çocuk bulunmayan din görevlilerinden olduğu tahmin edilebilir. "Başka" tercihinde bulunan 1 din görevlisinin parçalanmış aileye sahip olduğu anlaşılmıştır. Tablonun ortaya koyduğu en önemli sonuç din görevlilerinin kendilerinin çok büyük oranda, hanedeki kişilerin kimlikleri bakımından çekirdek aileye sahip olmalarıdır. Şüphesiz bu konuda en önemli etken, din görevlilerinin anne-babalarından ayrı bir ekonomik faaliyet, memurluk yürütüyor olmasıdır. Gerçekte ebeveynler kendi yanlarında bulunan diğer çocuklarıyla ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerini sürdürürken meslekî durum gereği farklı mekan paylaşan din görevlisi oğullarıyla bu ilişkileri tamamen kesmiş değillerdir. Din görevlilerinin kendi aile çevreleriyle sosyal temasları çoğunlukla devamlılık ve süreklilik arz eden bir ilişki ağı etrafında sürmektedir. Bu durumsal gerçeklik içinde kitle iletişimi, eğitim, ekonomi, sosyal ve hukuksal gelişmeler gibi modern bileşenlerin etkilerini görmemek mümkün değildir. Ne var ki din görevlisinin kendi ailesindeki üyelerin kimliklerine bakarak onun çekirdek aile yapısına ulaştığını söylemek acelecilik olur.

Şimdilik bu konudaki değerlendirmeyi sonraya bırakarak burada kısaca din görevlilerinin hane büyüklüğü bağlamında çocuk sayılarına dikkat çekip evliliklerinin nasıl kurulduğuna bakmak istiyoruz. Din görevlilerinin kendi ailelerinde ortalama çocuk sayısı, doğup büyüdükleri hanelere göre önemli ölçüde farklılaşmıştır. Antalya ili özelinde görev yapan din görevlilerinin hanelerindeki çocuk oranı ortalama 2,50'dir. 43 ve üzeri yaş grubu din görevlilerinin çocuk sayısı ortalamasının 3,12

olduğu göz önünde bulundurulursa söz konusu değişimin bugün de devam ettiği söylenebilir.

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan evli katılımcıların “evlenmenizden aşağıdakilerden hangisi etkili olmuştur” sorusuna verdikleri cevaplar görülmektedir.

Tablo 5: Din görevlilerinin evliliklerinde etkili olan çevre*

Evliliklerde etkili olan çevre	sayı	%
Kendi tercihim	59	39,4
Anne-baba ve aile büyüklerim	50	33,3
Akrabalarım	1	0,7
Eşimle tanışarak	26	17,3
Başka	3	2,0
Toplam	139	92,7
Evli değilim	11	7,3
	150	100,0

* Değerlendirmeye evli olan katılımcılar alınmıştır.

Katılımcıların 139'unun evli olduğu dikkate alınrsa bunların %42,4'ü “kendi tercihiyle”, %36'sı “anne-baba ve aile büyüklerinin etkisiyle”, %18,7'si “eşiyle tanışarak”, %2,2'si “başka bir şekilde”, %0,7'si akrabalarının tesiriyle evlendiklerini ifade etmişlerdir.

Geleneksel geniş aile yapıları içinde evlilik iki aile arasında gerçekleşen bir olay olmaya devam etmektedir. Din görevlisi aileleri arasında yeni bir aile kurulurken erkeğin tercihi önemli ölçüde etkili olmakta; ancak kendileriyle yaptığımız mülakatlardan anlaşıldığı üzere bu kararın, aile onayından geçmesi de istenmektedir. Nitekim yukarıdaki sonuçlarda da görüldüğü üzere henüz evlilik çok büyük oranda evlenecek çiftlerin kendi aralarında verdikleri bir karar sonucunda kurulan bir birliklilik değildir. Anlaşıldığı kadarıyla evlilik ve eş seçimi örf ve adetlerin, sosyal yapının sıkı biçimde tesiri altındadır. Mesleki, sosyal ve ekonomik

tabakalaşma, coğrafi yakınlık gibi etmenler²⁵ din görevlisi çevrelerindeki evliliklerde daha açık bir şekilde kendini göstermektedir.

Yukarıda din görevlisinin aile çevresinde evliliklerin nasıl kurulduğuna dikkat çekmiştik. Bu ataerkil ve geleneksel aile yapısıyla tablo 5'te görülen din görevlilerinin kendi evliliklerinin kuruluş yöntemi arasında önemli bir ilişkinin olduğu gözden kaçmamaktadır. Bununla birlikte yaş aralığı, öğrenim durumu değişkenlerine göre din görevlilerinin kendi evlilik yöntemleri arasında anlamlı bir dağılımın bulunmaması (bk; tablolar 6-7), din görevlisi aileleri üzerindeki ataerkilliği ve çevresel denetimi açığa çıkarıcı mahiyet taşımaktadır. Kimi sosyal, kültürel ve ekonomik etkenler nedeniyle geniş aile türü bu çevrede, kendi konteksi içinde evrilerek yeni bir bütünleşmeye giderken özellikle ailenin kurulması aşamasında ortaya çıkan direnç dikkat çekicidir.

"...Yine de ailevi yaşantılar sağlıklıydı. Tam bir genelleme yapmamakla birlikte babanın etkisi(karar vermede) olabilir. Bunların aileleri pek çok aile ile kıyaslandığında imrenilecek düzeyde diyebilirim."

Mülakatlarımız sırasında bir kişinin yaptığı bu değerlendirme, açıkça din görevlisi ailelerinin bu yöndeki bağlılık ve sadakatlerine yapılan bir atıf olmuştur.

²⁵ DÖNMEZER; *Toplumbilim*, s.199-200; Ayrıca bk; Aksu BORA ve İlknur ÜSTÜN; *Sıcak Aile Ortamı*, Tesev Yayınları, İstanbul 2008, s.55.

Tablo 6: Yaş aralıklarına göre evlilikte etkili olan çevre

	kendi tercihim	anne-baba ve aile büyüklerim	akrabalarım	eşimle tanışarak	başka	toplam
18-23 yas	2	3				5
	40,0%	60,0%				100,0%
24-29 yas	4	4		5		13
	30,8%	30,8%		38,5%		100,0%
30-35 yas	12	6	1	9	1	29
	41,4%	20,7%	3,4%	31,0%	3,4%	100,0%
36-41 yas	28	15		5	2	50
	56,0%	30,0%		10,0%	4,0%	100,0%
42-47 yas	11	18		6		35
	31,4%	51,4%		17,1%		100,0%
48-53 yas	2	3		1		6
	33,3%	50,0%		16,7%		100,0%
54-59 yas		1				1
		100,0%				100,0%
Toplam	59	50	1	26	3	139
	42,4%	36,0%	,7%	18,7%	2,2%	100,0%

Tablo 7: Öğrenim durumuna göre evlilikte etkili olan çevre

	kendi tercihim	anne-baba ve aile büyüklerim	akrabalarım	eşimle tanışarak	başka	toplam
Y.lisans				1		1
				100,0%		100,0%
4 yıl dini y.	2	2		2		6
	33,3%	33,3%		33,3%		100,0%
4 yıl yük.	3	6		1		10
	30,0%	60,0%		10,0%		100,0%
2 yıl dini y.	12	4	1	3		20
	60,0%	20,0%	5,0%	15,0%		100,0%
2 yıl y.	11	16		8	1	36
	30,6%	44,4%		22,2%	2,8%	100,0%
İHL	30	20		10	2	62
	48,4%	32,3%		16,1%	3,2%	100,0%
Lise ve den.	1					1
	100,0%					100,0%
Orta ve den.		1		1		2
		50,0%		50,0%		100,0%
İlkokul		1				1
		100,0%				100,0%
Toplam	59	50	1	26	3	139
	42,4%	36,0%	,7%	18,7%	2,2%	100,0%

Görüşme formu çetelesine yansıdığına göre din görevlilerinin hanımlarının çok büyük bir kısmı ilkököl mezunu ve ev hanımıdır. Onlar arasında okuma-yazma bilmeyene rastlandığı gibi bir dini yüksek okuldan mezun olanlar da görülebilmektedir. Özellikle son yıllarda evli-

lik yapmış din görevlilerinin hanımları arasında Kur'an kursu öğreticilerinin bir görünürlük kazanmaya başlaması bu evliliklerin farklı sosyoekonomik ve kültürel beklentiler üzerine kurulmuş olduğunu gösterebilir. Ancak genellikle din görevlilerinin kurdukları evlilikler ailenin sosyal, ekonomik, kültürel birlik ve bütünlüğünü korumayı esas alan tarımsal üretim biçiminin şekillendirdiği zihniyetin ürünü olarak teşekkül etmiştir.

Eş seçimi konusunda din görevlisi her ne kadar kendi tercihini açıkça belirtme cesaretini gösterse de bir aidiyet duygusu içinde bağlandığı çevresinin -özellikle aile büyüklerinin- güven ve sadakatini kazanmak için onların onayını almayı da önemsemektedir. Hatta bu durum zaman zaman din görevlisinin sosyal, ekonomik güvenliği için yaşamsal önem taşıyabilir. Bir şekilde büyükleriyle uyuşmak zorunda olduğunu bilen din görevlisi çeşitli ikna yöntemlerine başvurabilir. Bu nedenle ister meslek öncesi olsun ister mesleği yürütürken olsun "kız kaçırma" yoluyla evlilik onun işgal ettiği toplumsal pozisyon gereği din görevlileri arasında duyulan bir şey değildir.

Din görevlilerinin evlilikleriyle ilgili tabi oldukları kültürel unsurlar, içinden geldikleri geleneksel kırsal hayatın sembollerle yüklü örf, adet ve gelenekleridir. Kırsal hayat içinde olduğu gibi hiçbir din görevlisi müstakbel eşini ailesinin huzuruna getirip onlarla tanıştırmayacağı gibi sadece kendi aile çevresinin katıldığı sade bir nikah merasimiyle dünya evine de girmez. Geleneksel olarak gelin ve güvey evlenmeden önce yalnız buluşma olanağına sahip değillerdir. Başka türlü arada bir iletişim kurulmuş olsa da oğlan tarafından bir akraba, genellikle yaşlı bir kadın, dünürücü gelineceğini haber verir. Kız tarafının yanıtı olumluysa bu, belli bir gecikmeden sonra oğlan tarafına bildirilir. Aileler arasında hediyeleşmeler olur. Söz ve nişan merasimleri çoğunlukla okunan Kur'an-ı Kerim ve yapılan dualarla dini mahiyet kazanır. Düğün genellikle erkekler ve kadınlar tarafından aynı zamanda fakat ayrı yerlerde kutlanır. Medenî nikah yanında kıydırılan dinî nikahla evlilik, toplum nezdinde dinsel bir meşruiyete de ulaşmış olur.²⁶

²⁶ Kırsal kesimde evlilik usulleriyle ilgili bk; KONGAR; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, s.430-431. Ayrıca bk; TÜRKDOĞAN; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, s.232-233.

Din görevlileri genellikle toplumun kendilerinden beklediği evlilik ve merasimlere bağlı kalırlar. Çünkü geleneksel çevrelerde evlilik aynı zamanda çevreyi de ilgilendiren bir olaydır. Gerçi araştırma alanında din görevlilerinin ortak bir geleneksellik dışında farklı örf ve adetlere bağlı coğrafi bölgelerden gelmeleri nedeniyle evlilik ve onu takip eden uygulamalar konusunda farklılıklara sahip olmaları çok tabiidir. Ancak görücülük-dünürçülük, söz kesimi, nişan ve düğün aşamaları öz itibarıyla hiçbir yörede değişmeyen unsurlardır.

Öte yandan din görevlileri ise yaptığımız mülakatlarda bütün yaş grupları itibarıyla kendi eş seçimlerinde dindarlık ve ahlaklılığın temel kriter olduğuna özellikle vurguda bulunmuşlardır. Daha genç din görevlileri arasında dindarlık ve ahlakın yanında İHL mezunu olması eş seçiminde bir faktör olarak öne çıkmıştır. Akraba, tanıdık biri, güzel olması, düzgün soya sahip olması gibi etkenler de din görevlilerinin eş seçimlerinde bir görünürlük kazanmıştır. Bu konuda en dikkati çeken husus; “evliliğinizde en çok hangi nedenler etkili olmuştur” sorusuna “görücülük” diyerek bir tercihte bulunma imkanına sahip olamadıklarını biraz da tebessümle ima eden din görevlilerin, dindarlık ve ahlaklılığa vurgu yapanlardan sonraki en yoğun kesimi oluşturmasıdır. Yanı sıra gözlemlerimiz din görevlisi ailelerinin de “helal süt emmiş”, “kursaklı”, “hayırlı” bir kız ararlarken eş seçimi konusunda benzer düşünceyi paylaştıklarını söyleyebiliriz. Nitekim yapılan araştırmalar, öğrenim durumu ve ekonomik düzey bakımından din görevlisi aileleriyle aynı paraleldeki çevrelerin eş seçimi konusunda dindarlığa büyük önem verdiklerini ortaya koymuştur.²⁷ Anlaşılacağı üzere evlilik ve eş seçimi konusunda geleneksel kültürün sert kısımları din görevlisi ailelerin üzerinde etkisini sürdürürken din görevlileri de bu konuda benzer tutumlara sahiptir. Ancak din görevlileri “kendi çocuklarınızın nasıl bir evlilik kurmasını istersiniz” sorusuna verdikleri cevaplarda bir taraftan “ortak karar”, “istişare”, “benim fikrim de önemli”, “kendi düşüncesi; ama belli olmaz”, “ailenin görüşü” gibi geleneksel kodlara daha yakın tutumlar ser-

²⁷ Bk; Mehmet E. KÖKTAŞ; *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s.143. Celalettin ÇELİK; *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s.268. Ali ÇARKOĞLU ve Binnaz TOPRAK; *Değişen Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset*, s.68. ERDİÇ; *Sosyo-kültürel Değişme ve Din İlişkileri...*, s.167.

gilerken diğer taraftan “ilk planda kendi tercihi”, “tavsiyemiz olur”, “pek bize sormazlar; ama dini yaşayan biriyle evlensin”, “tabi bize düşürürlerse” gibi biraz da gönülsüz daha bireyci eğilimler yansıtarak bununla ilgili muhtemel bir değişimin işaretlerini de vermişlerdir.

Evlilikler, geleneksel geniş ailenin daha uzun, çeşit çeşit âdetlerinden, evliliği ekonomik bir alış-veriş gören zihniyet dünyasından büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu yüzden çekirdeksel aile çevrelerinde gözükmenin aksine eş seçiminde ataerkillik, her şeye rağmen evlilik hayatının sürdürülmesi anlayışı, evliliğe cinsel tatminden öte anlamlar yüklenmesi, dinsel motifler, geniş akraba desteği²⁸ din görevlisi evliliklerinin temel karakteristikleri arasında yer almıştır. Aile üyelerinin kimliklerinden öte oradaki tutum ve davranışlar da dikkate alınrsa din görevlisi çevresi, geleneksel geniş aile yapısının tesiri altındadır. Bugün için monogomik evlilik orada hakim bir şekil ortaya koyarken istisna da olsa hem din görevlisi çevresinde hem de din görevlisinin kendi evliliğinde ekonomik, sosyal, kültürel bazı etkenler taşıyan “berder”, “levirat”, “sororat” tipi* geçiş evlilikleri²⁹ görülmüştür.

Din görevlileri geleneksel geniş aile yapılarına uygun düşecek tarzda başta ekonomik nedenlerle büyük ölçüde erken yaşlarda evlenmişlerdir. “Evliliğinizi aşağıdaki hangi yaş aralığında gerçekleştirdiniz” sorusuna verilen cevapların dağılımı Tablo 2.31’deki gibidir.

Tablo 8: Din görevlilerinin, evliliklerini gerçekleştirdiği yaşlara göre dağılımı*

Evlilik yaşı	sayı	%
18-20	17	11,3
21-23	49	32,7
24-26	44	29,3
27-29	26	17,3
30+	3	2,0
Toplam	139	92,7

²⁸ Bottomore; Toplumbilim, s.194-196.

* BERDER: Evlenecek yaşta hem kız hem de oğlu bulunan iki ailenin karşılıklı olarak kız ve oğullarını evlendirmeleri. LEVİRAT: Kocasını ölen kadının, kocanın erkek kardeşiyle evlendirilmesi. SORORAT: Karısını ölen kocanın, baldızıyla evlendirilmesi.

²⁹ Konu ile ilgili bk; GÖKÇE; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, s.192-198.

Evli değilim	11	7,3
	150	100,0

* Değerlendirmeye evli olan katılımcılar alınmıştır.

Tabloya göre din görevlilerinin %12,2'si "18-20", %35,2'si "21-23", %31,7'si "24-26", %18,7'si "27-29", %2,2'si "30 ve üzeri" yaşlarda evlenmişlerdir. Bu sonuçlar din görevlilerinin nispeten kentsel etkilerden uzak kapalı köy organizasyonları içinden gelmeleriyle aynı paralelde gözükmektedir. Nitekim onların %79,1'i 26 ve daha aşağı yaşlarda evlenmişlerdir ki bu oran onların içinden geldikleri sosyoekonomik ve kültürel şartlarla yakından ilgilidir.

1966-1973 yılları arasında çeşitli köy araştırmaları kullanılarak yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre hane reislerinin evlilik yaşları 21,4 olup erkeklerin en geç 28 yaşında evlendikleri tespit edilmiştir. Yine bu çalışmada kent etkisinin ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin evlilik yaşını yukarıya çektiği; dolayısıyla erkeğin evlenmesinin "ekmek parasını kazanmasına" bağlandığı ifade edilmiştir.³⁰ 1968 yılında yapılan "Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması"nda ise erkekler için ilk evlilik yaşının 20,6 olduğu görülmüştür.³¹ Günümüzde eğitimde geçirilen sürenin arttığı, kentsel değerlerin köylere kadar kolayca yayılabildiği de dikkate alınırsa bu sonuçlarla din görevlisinin evlilik yaşları arasında benzerlikler olduğu kolayca anlaşılabilir.

Din görevlileri evlenme çevresi bakımından da çok büyük oranda içinde toplumsallaştığı çevrenin ve aile yapısının etkisi altında kalmıştır. Genel olarak evlenmede eşlerin seçiliş yerleri önemlidir. Köylerde veya geleneksel aile tipinde, akrabalar ve köy halkı ile evlenmeye önem verilmiştir.³² Din görevliliğinin geleneksel toplumda işgal ettiği pozisyon gereği imam hatiplik, müezzin kayyımlik gibi mesleği yürüten birinin sosyoekonomik düzey ve sosyal statü bakımından kendisinden farklı bir aileyle sıhrî hısımlık kurabildiğine rastlanmaktadır. Kimi din görevlileri

³⁰ SARAN; *Köylerimiz*, s.166-168.

³¹ Ahmet TUĞAÇ ve İbrahim YURT ve Gül ERGİL vd; *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması*, DPT Yayınları, Ankara 1970, s.112.

³² TÜRKDOĞAN; *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, s.233.

bu yüzden ilk görev yerlerinden evlenebilmişlerdir. Fakat bunlar, din görevlilerinin evliliklerindeki genel, kendi çevrelerinden olma kuralını bozucu değildir. Bugün geleneksel geniş aile yapılarında meydana gelen değişmeler, din görevliliğinin ilahiyat fakültesi mezunları arasında yayılmaya başlaması ve diğer modern bir takım etkiler nedeniyle din görevlilerinin evlenme çevresinde genişlemeler olduğu gözlemlenebilmektedir.

Aile yapısını belirleyen önemli unsurlardan birinin de güç ve otoritenin kullanımı olduğu kuşkusuzdur. Tablo 9'da din görevlilerinin "kendi aileniz içinde kararlar kim tarafından alınmaktadır" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı görülmektedir.

Tablo 9: Din görevlilerinin kendi aileleri içinde kararların kim tarafından alındığı*

Din görevlilerinin kendi aileleri içinde kararların kim tarafından alındığı	sayı	%
Erkek	16	10,7
Kadın	2	1,3
Erkek-kadın	74	49,3
Aile büyükleri	6	4,0
Aile üyeleri ortak	41	27,3
Toplam	139	92,7
Evli değilim	11	7,3
	150	100,0

* Değerlendirmeye evli olan katılımcılar alınmıştır.

Tabloya göre ailede kararların en fazla erkek ve kadının ortak katkısıyla alındığı görülmektedir (%53,2). Aile üyelerinin ortak karar alma oranı %29,5'tir. Aile kararlarında sadece erkeğin etkisi %11,6, aile büyüklerinin etkili olması %4,3 olarak dağılıma yansımıştır. Tek başına kadının karar alması ise %1,4 oranındadır. Bu sonuçlar din görevlilerinin meslek öncesi içinde yaşadıkları ailenin karar alma biçimleriyle karşılaştırıldığında ikisi arasında önemli farklar göze çarpar. Her şeyden önce din görevlisinin baba ocağındaki ataerkil yapı, din görevlisinin kendi hanesinde kadının, çocukların varsa diğer üyelerin görüşlerinin de muteber olduğu eşitlikçi ve çoğulcu bir yapıya dönüşmektedir. Fakat bununla

birlikte aşağı dereceden de olsa din görevlisinin kendi ailesinde de patriyarkal ve belirli düzeyde baba egemen özelliklere rastlamak mümkündür. Diğer taraftan din görevlileri öğrenim durumu ve yaş aralıkları değişkenlerine göre ailede karar alma biçimleriyle ilgili anlamlı bir dağılım içinde görülmemişlerdir. Bu yapı içinde zaten sosyal ve ekonomik güvenceye sahip din görevlileri, eski aile yapılarındaki durumuyla çocuğa ekonomik ve yaşlılık değeri olarak bakmamışlardır. Onlar kız veya erkek ayrımı yapmaksızın çocuklarının üniversitede okumalarını arzulamaktadırlar. Geleneksel yaşam tarzında çocuğu korumaya yönelik duygu ve hislerin neden olduğu uyum problemleri bir tarafa, din görevlilerinin çocuklar üzerindeki denetimleri; değişmekte olan akrabalık, arkadaşlık, dostluk ve patronaj ilişkileri yanında modernist etkiler sebebiyle eski biçimlerinden farklılaşmaktadır. Çocukların giyimleri, traşları vs. artık yaşamsal bir problem değildir. Çocukların evliliklerinde kendi tercihleri önem kazanmaya başlamıştır.

Şu değerlendirme din görevlisi aileleri özelinde kültürün direnç gösteren yönleriyle değişime açık yönlerini bir arada vermesi bakımından dikkat çekicidir:

“Bazı örf, âdetler devam eder. Mesela bir oğlanın babasının yanında laubali konuşmaması; kızın annesinin yanında sele serpe oturmaması, konuşmaması. Ama bununla birlikte bizim din görevlilerimiz, kırsal fakir aileden geldiğinden kendi çocuğunu yetiştirmek için özel bir gayret gösteriyor. Ben ezildim. Benim oğlum, kızım ezilmesin, daha iyi bir yaşantı sağlasın, daha iyi eğitim sahibi olsun diye gayret gösterdiği bir gerçek. Nice imamlarımız var ki kendi ailesinde gördüğünün dışında, kendi çocuğuna eğitim, kültür vermiştir... O meslektaşlarımız kendi ailesinde gördüğü İslamî örf ve âdeti korumakla beraber onların üzerine eğitim (veriyor), kültürlerini yükseltmek için gayret gösteriyor...”

Tablo 9’deki sonuçlar bağlamında din görevlilerinin kendi ailesi içinde kadının statüsüne biraz itiyatla yaklaşıp bile değişimin bugün yeni bir formla karşı karşıya olduğu bir gerçektir. En azından bugün din görevlilerinin gerek kırsal gerek kentsel aile çevrelerinde kadın ve çocukların önceki bağımlılıklarından farklı ilişkilere yöneldikleri görülmekte-

dir. Dini, sosyal, kültürel amaçlı gruplar bu yeni ilişkiler içinde bir uyum mekanizması olarak fonksiyon görmektedir.

Yanı sıra din görevlilerinin kırsal özellikli geleneksel aile yapılarını anlamak için oradaki akrabalık sisteminin tanınması da önemlidir. Nitekim bireyin ekonomik ve sosyal emniyeti, sağlığı ve toplum içindeki statüsü aile ve akrabalarına bağlıdır. Bu nedenle geleneksel çevrelerde kimin kiminle akraba olduğu önemlidir ki haklar, sorumluluklar, duygusal bağlılıklar bu bilginin ışığında biçimlenir.³³ Din görevlisinin kendi doğup büyüdüğü çevrede görev yapması durumunda onun statüsü aile ve akraba çevresinden büyük ölçüde etkilenir.

Din görevlisinin aile çevresinde akrabalığın baba soyuna daha fazla olduğu görülmekle birlikte ana soyunun da bu sistemde yeri çok önemlidir. Akrabalığın biyolojik bir bağdan öte sosyal anlamlar taşımasındandır ki gelin çok büyük oranda güveyin akraba çevresine yerleşir. Onlara saygılı davranması, hal-hatır sorması kendisinden beklenen tutumlardır. Böyle bir yapı içinde küçük grubun isteklerinden daha çok tüm ailenin ve akrabaların ihtiyaçları ön plandadır. Böylece çocuklar da yaşlı aile üyelerinin otoritesini kabul etmeyi öğrenir. Akrabalık sistemi din görevlilerinin kırsal aile çevrelerinde ekonomik, sosyal, siyasal ve dini işlevleri, duygusal bağlılıkları daha yoğun bir biçimde yerine getirirken onların kentsel göçmen mahallelerinde farklı biçimde de olsa canlılığını sürdürmektedir.³⁴

Din görevlileri arasında bugün, meslek öncesindeki sosyal çevrelerini ve ailelerini ziyaret etme yaygın bir boş zaman faaliyeti olarak kendini göstermektedir. Gerek anket çalışmaları gerekse mülakat ve gözlemlerimiz hem din görevlilerinin hem de ailelerinin akrabalık ve hısımlık ilişkilerini sürdürme konusunda çoğunlukla talepkar bir tutum ve davranış içinde bulduklarını göstermiştir. Din görevlileri ve aileleri arasında akraba ziyaretleri en önemli boş zaman faaliyeti olarak öne çıkmıştır. İmkan ve şartları uygun anne-babalar zaman zaman daha uzaktaki din görevlisi oğulları yanında belli bir süre kalırlarken onlar da özel zamanlarda ve yıllık izinlerinde zamanlarının büyük kısmını ebeveynleri

³³ SARAN; *Köylerimiz*, s.164.

³⁴ Bu konuda bk; ADAK; *Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile*, s.62-64. GÖKÇE; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, s.195.

yanında geçirmeye çalışırlar. Hatta din görevlileri arasında mesleğin ilerleyen yıllarında mümkün olduğunca ailelerine yakın bir yerde görev yapmak isteyenlerin oranı hiç de az değildir. Öte yandan görev yeri itibarıyla aile ve akraba çevresine yakın din görevlileri ekonomik, sosyal, kültürel ilişki ve etkileşim bakımından geniş aile bağlarının yeniden üretilmesinde uygun konuma sahiplerdir. Zaten din görevlilerinin, yetiştikleri sosyal çevre ve ailelerini "çoğunlukla" ve "devamlı" ziyaret etme oranının %60'lar civarında bulunması onların geniş aile yapıları ve ilişkileri hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Tablo 10: Din görevlilerinin anne-babalarını ziyaret etme sıklığı

Anne-babaları ziyaret etme sıklığı	sayı	%
Arasıra ziyaret ediyorum	50	33,3
Çok nadir ziyaret ediyorum	10	6,7
Çoğunlukla ziyaret ediyorum	48	32,0
Devamlı ziyaret ediyorum	39	26,0
Cevapsız	3	2,0
Toplam	150	100,0

Tabloya göre din görevlilerinin %33,3'ü anne-babalarını "ara sıra", %6,7'si "çok nadir", %32'si "çoğunlukla", %26'sı "devamlı" ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir.

Şu değerlendirme din görevlisinin toplumsal kökeni ve referans grubuyla ilişkisini tespit bakımından önemlidir:

"... Hal hatır sormak için işte 'nereye gidiyorsun, ziyarete mi, ticarete mi' diye sorardım. Birisi ... 'arpa buğday zamanı babam gile yardıma gidiyorum. Onlar da bizim tarhana bulgurlarımızı veriyorlar!' İşte zeytin toplama zamanı geliyor. 'Hocam ben anneme babama zeytin toplamaya, yardıma gidiyorum' (derdi)... Buna benzer yani. İzinlerini dahi anne-babalarına yardım için (kullandı)..."

Nihayet sözkonusu ilişkiler aynı zamanda bize din görevlilerinin, geleneksel geniş aile çevrelerinin tutum davranışlarından etkilenme, onları yeniden inşa etme konusunda uygun toplumsal şartlar içinde bulduklarını göstermesi bakımından da önemli kabul edilebilir.

Sonuç

Din görevlileri, kendileriyle daha geniş sosyal grup arasında yamsal bağ sağlayan geleneksel geniş ailenin önemli bir elementi ve aynı zamanda bu sosyal sistemin etkilediği bir üye olarak oradaki yapıdan bağımsız bir kişilik içinde olamazlar. Onlar sözkonusu aile yapısının örüntülediği tutum ve davranışların, cinsiyete bağlı rollerin geleneğe göre biçimlendiği sosyal çevrelerin açık etkisi altında toplumsallaşmışlardır. Nihayet bu toplumsal taban ve modernliğin sunduğu konfor ve diğer yeni imkanların yarattığı gerilim karşısında aile ilişkilerini yine de kendi referans grubuna göre yeniden biçimlendirme azminde gözükten din görevlileri, içinde toplumsallaştığı aile yapısından farklı formlarla da bugün karşı karşıya gelmiştir. Ancak bu, yukarıda işaret ettiğimiz gibi henüz modern aileyi motive eden bir şuurlanma çizgisi üzerinde de yürümektedir.

Meslek öncesi din görevlilerinin aileleri büyük oranda, dış görünüş itibariyle çekirdek ailedir. Ancak baba-oğul, ebeveyn-çocuklar, karı-koca ilişkileri, evlilik, kadının statüsü gibi parametrelerden hareketle ifade etmek gerekirse orada geleneksel geniş ailenin özelliklerini yansıtan pek çok tutum ve davranışın yer ettiği de söylenmelidir. Anne-baba, çocuklar ve nine-dedenin yaşadığı birleşik ailelerle alt düzeyde bunlara ilaveten diğer akrabaların da yer aldığı geniş ailede aile reisliği büyük ölçüde babadan evli genç erkeklere kaymıştır. Şüphesiz bu, işlevleri yönüyle din görevlisi aileleri için yeni bir durumdur. Ancak bu yapının hızla çekirdeksel aile yönünde geliştiğini ifade etmek acelecilik sayılabılır. Bu bağlamda modern çekirdek ailenin en azından zayıflayan veya başka kurumlarla paylaşmak durumunda kaldığı sosyal, kültürel, psikolojik işlevlerinin bu aile çevresinde hâlâ canlılığını koruduğu ifade edilmelidir.

Hane büyüklükleri, evlilikleri, yerleşme yerleri, evlenme yaşları, ailede güç ve otoritenin kullanımı, akrabalarla ilişkiler konularında din görevlisi aileleri sosyoekonomik ve kültürel bütünlüğü korumayı esas alan tarımsal üretim biçiminin şekillendirdiği bir zihniyeti açığa çıkaran tutum ve davranışlar ortaya koymuşlardır. Kadın, geleneksel aile içinde oynadığı biri ekonomik diğeri üyeler arasındaki ilişkileri sürdürücü, bütünleştirici iki temel rolüne rağmen erkekle eşit bir statüde değildir.

Ancak din görevlilerinin bizzat kendi aileleri üzerinden aile yapısı ve ilişkileriyle ilgili etkileşimi ve bu konuda ortaya çıkan değişimi anlamak mümkündür. Bugün din görevlileri gerek evlilikleri gerek hane halkı sayısı, evlenme çevresi, çocuklarla ilişkiler, kadının statüsü, otoritenin paylaşımı ile ilgili hususlarda kendi çevrelerinin bütün renk ve desenlerini ortaya koyarken yanı sıra bir değişimi de açıkça yansıtmaktadırlar. En azından din görevlileri kendi aile ve akraba çevresinin onayını büyük ölçüde alma durumunda bile olsa evliliklerinde kendi tercihleri önemli hale gelmiştir. Fakat bu evlilikler önemli ölçüde geleneksel geniş ailenin uzun ve bol âdetlerinin tesirinde olmaya devam etmektedir. Din görevlileri şayet bir tercih hakları olursa evlenecekleri kişiler hakkında çoğunlukla dinsel ve ahlaki yönler arama eğilimi taşımaktadırlar. Öte yandan din görevlileri kendi çocuklarının evlenme tercihlerinde genellikle kendi görüşlerinin de önemine vurgu yapmışlardır ki bu aslında geleneksel tutumla yeni bir tarzda bütünleşme arzusu olarak okunabilir. Çocuklar bu aile yapısında ekonomik bir değer olma özelliğinden ihtiyaçlarının öne geçtiği bir pozisyona gelmişlerdir. Din görevlilerinin eşleri ise kendi annelerinin sosyal konumlarından farklı olarak daha eşitlikçi ilişkiler içinde sosyal konuma sahip bir görüntü vermektedirler. Ancak yine de din görevlisi ailelerinde kadının statüsünün ekonomik, sosyal, kültürel etkenler nedeniyle geleneksel bağlarından uzaklaştığını ifade etmek oldukça zordur.